

ROMAN SASS
Kujawsko-Pomorski Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Minikowie

DOI: 10.5604/00441600.1240388

KONKURENCYJNOŚĆ GOSPODARSTW ROLNYCH W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM W ZALEŻNOŚCI OD KIERUNKU I SKALI PRODUKCJI

Abstrakt

Województwo kujawsko-pomorskie wyróżnia się spośród innych wyjątkowo wysoką ceną ziemi i intensywnością wykorzystania środków z programów Wspólnej Polityki Rolnej na modernizację gospodarstw. W celu wskazania przyczyn tej sytuacji poddano ocenie typowe gospodarstwa rolne tego województwa, które w latach 2010-2014 objęte były monitoringiem Polskiego FADN. Stwierdzono, że wyjątkowość rolnictwa województwa kujawsko-pomorskiego polega na relatywnie dużym udziale doskonale funkcjonujących gospodarstw o średniej i dużej skali produkcji, których posiadacze ostrożnie podejmowali decyzje inwestycyjne. Ustalono, że udział takich gospodarstw w województwie wyniósł 8,7%, a udział posiadanych przez nie użytków rolnych 55%, podczas gdy w kraju analogiczne wskaźniki wynosiły odpowiednio 4,9% i 35,5%. Korzystniejszymi oboma wskaźnikami wyróżniało się w Polsce tylko województwo zachodniopomorskie.

Słowa kluczowe: kierunek produkcji, specjalizacja gospodarstw, skala produkcji, reprodukcja majątku, efektywność i konkurencyjność gospodarstw.

Kody JEL: D24, O13, Q10, Q12, Q14.

Wprowadzenie

Rolnictwo w Polsce charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem regionalnym. Najwyższym poziomem rozwoju rolnictwa wyróżniają się województwa: kujawsko-pomorskie, wielkopolskie i opolskie (Zegar, 2003). O wysokiej pozycji rolnictwa w województwie kujawsko-pomorskim świadczy duży popyt

na ziemię i cena tego czynnika produkcji. Według danych GUS w II kwartale 2016 roku cena hektara gruntów ornych wynosiła 55 428 zł i była najwyższa w kraju. Tendencja ta utrzymuje się od dłuższego czasu. Poza tym największą intensywnością wykorzystania środków z programów Wspólnej Polityki Rolnej na modernizację gospodarstw charakteryzują się województwa: kujawsko-pomorskie i wielkopolskie (Pietrzykowski i Wicki, 2011). Przedstawione fakty świadczą o bardzo wysokiej pozycji rolnictwa w województwie kujawsko-pomorskim na tle rolnictwa krajowego. Zmiany, jakie zachodzą w rolnictwie tego województwa, wyprzedzają znacznie pozostałe województwa i z tego powodu zasługują na uwagę.

Celem pracy jest zatem charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie kujawsko-pomorskim, z podkreśleniem oceny ich konkurencyjności w zależności od skali produkcji i stopnia specjalizacji.

Materiał i metoda

Badaniami objęto gospodarstwa z województwa kujawsko-pomorskiego, które nieprzerwanie prowadziły rachunkowość rolną w systemie Polski FADN w latach 2010-2014. Przedmiotem badań były gospodarstwa specjalizujące się w produkcji roślinnej (polowej), chowie trzody chlewnej i produkcji mleka, w których udział produkcji wiodącej w strukturze produkcji ogółem wynosił powyżej 60%. Gospodarstwa, w których nie można było wyodrębnić wiodącego kierunku produkcji, zaliczono do gospodarstw z produkcją mieszaną (wielokierunkowych). Grupy gospodarstw wydzielone według kierunków produkcji, podzielono dodatkowo w zależności od małej, średniej i dużej skali produkcji¹. Podstawą podziału gospodarstw polowych i mieszanych była powierzchnia użytków rolnych, a gospodarstw trzodowych i mlecznych liczba sztuk przeliczeniowych zwierząt LU (Skarżyńska, 2011; Runowski, 1994).

Dla okresu objętego badaniem (2010-2014) obliczono średnie arytmetyczne poszczególnych cech, które wykorzystano w zestawieniach tabelarycznych i analizie zależności. Zakres zmian w tych latach był niewielki, cechowała je również mała inflacja. Z tego względu obliczone średnie właściwie odzwierciedlają poziom cech.

---

¹ W badanych gospodarstwach jest duża zgodność skali produkcji z wielkością ekonomiczną gospodarstw liczoną według wartości Standardowej Produkcji (SO), która w sposób kompleksowy określa potencjał gospodarstwa. O wielkości ekonomicznej decyduje obszar gospodarstwa, liczba zwierząt, ale też dostępność i opanowane technologie wraz z usługami otoczenia (banki, doradztwo, szkoły rolnicze), dlatego też współczynniki SO dla poszczególnych działalności są różne w regionach FADN. Gospodarstwa małe i średnio-małe charakteryzuje mała skala produkcji. Gospodarstwa o średniej skali produkcji (niezależnie od kierunku produkcji) to gospodarstwa średnio-duże. Z kolei gospodarstwami o dużej skali produkcji są gospodarstwa duże i bardzo duże (mieszane), natomiast mleczne – średnio-duże.

Tabela 1

Podział gospodarstw na grupy w zależności od kierunku i skali produkcji

Kierunek produkcji gospodarstwa		Skala produkcji		
		mała	średnia	duża
Polowe	Liczba gospodarstw	178	68	40
	Powierzchnia ha/UR	do 50	50-100	100 i więcej
Trzodowe	Liczba gospodarstw	27	37	28
	Trzoda chlewna w LU (szt.)	do 50	50-100	100 i więcej
Mleczne	Liczba gospodarstw	22	58	35
	Liczba krów w stadzie (szt.)	do 15	15-30	30 i więcej
Mieszane	Liczba gospodarstw	307	77	24
	Powierzchnia UR	do 50	50-100	100 i więcej

Źródło: opracowanie własne.

Metoda porównawcza była podstawową metodą, którą się posłużono w badaniach. Porównania odnoszą się do zmian skali², a nie do zmian w czasie, są to badania statyczne dotyczące jednorodnych grup gospodarstw. Do porównań wykorzystano wskaźniki charakteryzujące potencjał produkcyjny (tab. 2), organizację produkcji (tab. 3), koszty (tab. 4) oraz efektywność i konkurencyjność gospodarstw (tab. 5 i 6). Analizowano zarówno produktywność i dochodowość czynników produkcji, jak i wielkość dochodu z gospodarstwa i dochód na jednostkę pracy własnej (FWU), a także zdolność gospodarstw do rozwoju. Za gospodarstwa zdolne do rozwoju uznano takie, które uzyskują dodatni dochód z zarządzania (Ziętara i Adamski, 2014; Józwiak i Mirkowska, 2009).

Konkurencyjność badanych gospodarstw (W_k) określono jako iloraz dochodu z gospodarstwa oraz sumy kosztów użycia własnych czynników produkcji: własnej pracy, ziemi i kapitału:

$$W_k = \text{dochód gospodarstwa} / \Sigma \text{koszty własnych czynników produkcji}$$

Wskaźnik konkurencyjności $W_k \geq 1$ wskazuje na co najmniej pełne pokrycie dochodem kosztów własnych czynników produkcji, natomiast $W_k < 1$ oznacza ich niepełne pokrycie. Dalszą klasyfikację wskaźnika konkurencyjności przyjęto za Kleinhansem (2015), wyróżniając następujące klasy: w przypad-

² Najogólniej mianem skali (lub wielkości) określa się rozmiar pojedynczego procesu produkcji. Jest jednak pewna różnica pomiędzy skalą a wielkością produkcji. Wielkość produkcji określa się zwykle na podstawie rozmiaru wytworzonego produktu lub sumy poniesionych nakładów. Wzrost produkcji oznacza wzrost wielkości, natomiast skala rośnie w czystej postaci wtedy, gdy wszystkie nakłady zwiększają się w sposób proporcjonalny. W polskiej literaturze ekonomiczno-rolniczej pojęcia skala i wielkość produkcji używane są zamiennie (Kowalski, 1993).

ku ujemnego dochodu z gospodarstwa (Wk_1), $0 \leq Wk < 1$ – częściowe pokrycie kosztów własnych czynników produkcji (Wk_2), $1 \leq Wk < 2$ pełne pokrycie kosztów własnych czynników produkcji (Wk_3), $Wk \geq 2$ – dwukrotne i większe pokrycie kosztów własnych czynników produkcji (Wk_4). Zgodnie z przyjętą metodą gospodarstwa zdolne do konkurencji, to te, w których wartość Wk mieści się w przedziale $1 \leq Wk < 2$, natomiast w gospodarstwach konkurencyjnych wartość $Wk \geq 2$.

Dochód z zarządzania obliczono odejmując od dochodu z gospodarstwa koszty własnych czynników produkcji (ziemi, pracy i kapitału własnego). Zarówno koszty własnej ziemi, jak i własnej pracy ustalono na podstawie wielkości czynszu dzierżawnego i kosztów pracy najemnej poniesionych w badanych gospodarstwach z uwzględnieniem kierunku i skali produkcji. Obliczano wskaźnik dochodu parytetowego A_2 , będący relacją dochodu z gospodarstwa w przeliczeniu na jednostkę pracy własnej (FWU) do wynagrodzenia w gospodarce narodowej. Wskaźnik A_2 jest podstawą określenia zdolności konkurencyjnej gospodarstwa (Ziętara i Zieliński, 2016). Koszt kapitału własnego natomiast przyjęto na podstawie oprocentowania 10-letnich obligacji Skarbu Państwa (5,57%).

Potencjał produkcyjny, organizacja produkcji i koszty gospodarstw w zależności od kierunku i skali produkcji

Potencjał analizowanych gospodarstw różnił się w zależności od kierunku i skali produkcji. Skala produkcji była skorelowana z powierzchnią gospodarstw, przy czym największe były gospodarstwa polowe i z mieszaną produkcją. Te ostatnie, o dużej skali produkcji, miały największy obszar – średnio 415 hektarów użytków rolnych, te zaś z produkcją polową – 238,7 hektara. Z kolei gospodarstwa, w których mleko i wieprzowina stanowiły dominujący kierunek, były obszarowo zbliżone niezależnie od skali produkcji (tab. 2), jednak różniły się znacznie wielkością ekonomiczną, a ich zróżnicowanie zwiększało się wraz ze wzrostem skali produkcji. Gospodarstwa trzodowe o dużej skali produkcji były pod względem wielkości ekonomicznej dwukrotnie większe niż gospodarstwa specjalizujące się w produkcji mleka oraz większe od gospodarstw polowych, które użytkowały około 240 ha użytków rolnych.

Powierzchnia gospodarstw była skorelowana dodatnio z udziałem gruntów dzierżawionych. W gospodarstwach polowych i mieszanych o dużej skali produkcji udział ten wynosił około 50%, podczas gdy w gospodarstwach trzodowych i mlecznych o dużej skali produkcji grunty dzierżawione stanowiły 25-28%. W gospodarstwach polowych i mieszanych o dużej skali produkcji mały był udział nakładów pracy własnej, zwłaszcza w gospodarstwach mieszanych – zaledwie 8%. Z kolei najmniejsze nakłady pracy ogółem na 100 ha UR były w gospodarstwach polowych o dużej skali produkcji – 1,7 AWU/100 ha UR. Małe nakłady pracy rekompensowała większa wartość maszyn i urządzeń przypadająca na 1 AWU, czyli techniczne uzbrojenie pracy. W gospodarstwach tych

występowała zatem substytucja pracy żywej technicznymi środkami pracy. Najniższa wartość maszyn i urządzeń przypadająca na 1 AWU charakteryzowała gospodarstwa z produkcją mieszaną o dużej skali produkcji – 77,5 tys. zł/AWU. W tej grupie gospodarstw zarówno wartość maszyn i urządzeń na hektar, jak i na 1 AWU, były najniższe spośród wszystkich analizowanych gospodarstw. Zjawisko to mogło mieć wiele przyczyn, np.: lepsze ich wykorzystanie ze względu na dużą powierzchnię użytków rolnych, korzystanie z usług rolniczych, uproszczenie zestawu maszyn i urządzeń wynikające z doboru upraw o zbliżonej bądź identycznej technologii produkcji itp.

Wraz ze wzrostem skali produkcji malał udział kapitału własnego w pasywach, co wiązało się ze wzrostem zadłużenia gospodarstw, które było na zbliżonym poziomie niezależnie od kierunku produkcji. W gospodarstwach o małej skali produkcji kształtowało się na poziomie 5-6%, o średniej skali produkcji 6-11%. Najbardziej zadłużone były gospodarstwa polowe i mieszane o dużej skali produkcji. W ich przypadku zadłużenie majątku wynosiło około 18% (tab. 2).

Organizacja produkcji wynikała z przyjętego kierunku produkcji. Analizowane gospodarstwa różniły się liczbą utrzymywanych zwierząt, obsadą na 100 ha UR, a także udziałem produkcji roślinnej i zwierzęcej w strukturze produkcji. W gospodarstwach polowych produkcja zwierzęca miała marginalny udział w strukturze produkcji, a mianowicie od 5% w gospodarstwach o dużej skali produkcji do 12% w gospodarstwach o małej skali produkcji. W gospodarstwach tych dominowała produkcja zbóż i roślin oleistych. Szczególnie duży udział roślin oleistych był w gospodarstwach polowych o dużej skali produkcji. W tej grupie gospodarstw produkcja roślinna stanowiła 95% produkcji ogółem, w tym udział zbóż wynosił 56%, a udział oleistych 28% (tab. 3). Skala produkcji roślinnej była skorelowana dodatnio z udziałem roślin oleistych w przychodach.

W gospodarstwach trzodowych udział produkcji żywca wieprzowego w strukturze produkcji wynosił od 65% w grupie gospodarstw o najmniejszej skali produkcji do 75% w gospodarstwach o dużej skali produkcji. Gospodarstwa te różniły się obsadą trzody i liczbą sprzedanych tuczników w zależności od skali produkcji. Obsada trzody chlewnej w gospodarstwach o dużej skali produkcji wynosiła ponad 350 sztuk przeliczeniowych (LU) na 100 ha UR i była dwukrotnie większa niż w gospodarstwach o małej skali. Te pierwsze sprzedawały w ciągu roku ponad 1200 tuczników³, tj. 6,6 razy więcej niż gospodarstwa o małej skali produkcji.

³ W wynikach standardowych Polskiego FADN brakuje informacji o liczbie sprzedanych tuczników, a dostępne są tylko dane dotyczące wartości produkcji żywca wieprzowego. W tabeli 3 sprzedaż trzody chlewnej podano w przeliczeniu na tuczniaki. Wartość sprzedaży obliczono z wartości produkcji żywca wieprzowego – SE225 (Wyniki standardowe FADN) podzielonej przez średnią wartość tuczniaka w danym roku (115 kg razy średnia cena w roku). Dane o liczbie sprzedanych tuczników są zatem wielkością przybliżoną, gospodarstwa sprzedają nie tylko tuczniaki, ale również wybrakowane stado podstawowe, warchlaki lub prosięta.

Tabela 2

Potencjał produkcyjny gospodarstw w zależności od skali produkcji

Wyszczególnienie	J.m.	Skala produkcji		
		mała	średnia	duża
Gospodarstwa polowe				
Powierzchnia użytków rolnych	ha	28,12	68,13	238,73
Wielkość ekonomiczna SO	euro	24 615	55 538	157 498
Udział gruntów dzierżawionych	%	16,31	24,21	41,58
Nakłady pracy ogółem na 100 ha UR	AWU	6,38	3,40	1,71
Udział pracy własnej w nakładach pracy ogółem	%	81,05	68,91	35,26
Wartość aktywów trwałych na hektar	zł	37 087	35 834	20 010
Wartość maszyn i urządzeń na AWU	zł	88 177	235 586	269 846
Udział kapitału własnego w pasywach	%	94,07	88,76	81,23
Gospodarstwa trzodowe				
Powierzchnia użytków rolnych	ha	17,43	29,94	52,50
Wielkość ekonomiczna SO	euro	33 084	74 669	176 461
Udział gruntów dzierżawionych	%	11,58	17,36	25,72
Nakłady pracy ogółem na 100 ha UR	AWU	9,51	6,49	4,63
Udział pracy własnej w nakładach pracy ogółem	%	99,12	94,38	75,98
Wartość aktywów trwałych na hektar	zł	36 869	40 565	43 993
Wartość maszyn i urządzeń na AWU	zł	51 751	102 976	187 147
Udział kapitału własnego w pasywach	%	93,62	94,40	88,74
Gospodarstwa mleczne				
Powierzchnia użytków rolnych	ha	16,71	30,49	54,75
Wielkość ekonomiczna SO	euro	24 487	46 053	87 841
Udział gruntów dzierżawionych	%	11,32	22,57	28,49
Nakłady pracy ogółem na 100 ha UR	AWU	10,74	6,48	4,86
Udział pracy własnej w nakładach pracy ogółem	%	97,03	95,91	80,41
Wartość aktywów trwałych na hektar	zł	36 427	37 680	39 078
Wartość maszyn i urządzeń na AWU	zł	40 864	108 956	181 513
Udział kapitału własnego w pasywach	%	96,97	91,10	85,96
Gospodarstwa mieszane				
Powierzchnia użytków rolnych	ha	24,77	65,60	415,00
Wielkość ekonomiczna SO	euro	35 191	85 551	545 002
Udział gruntów dzierżawionych	%	16,92	28,92	55,43
Nakłady pracy ogółem na 100 ha UR	AWU	7,20	3,49	3,86
Udział pracy własnej w nakładach pracy ogółem	%	94,02	84,73	8,09
Wartość aktywów trwałych na hektar	zł	37 385	32 185	14 745
Wartość maszyn i urządzeń na AWU	zł	78 185	177 573	77 465
Udział kapitału własnego w pasywach	%	94,45	89,01	82,20

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Polskiego FADN.

Gospodarstwa specjalizujące się w produkcji mleka różniły się obsadą, wielkością stada krów, jak i pozostałego bydła. Gospodarstwa o dużej skali produkcji utrzymywały średnio około 44 krów i 27 sztuk pozostałego bydła, a więc 3,8 razy więcej niż gospodarstwa o najmniejszej skali. Obsada bydła była większa tylko o 17,2% (1,2 razy), ponieważ większe pogłowie bydła utrzymywano w gospodarstwach większych obszarowo. Powierzchnia gospodarstw o dużej skali produkcji w stosunku do gospodarstw o małej skali produkcji była 3,3 razy większa, a pogłowie bydła 3,8 razy. Wzrost obsady zatem tylko nieznacznie przewyższał wzrost powierzchni gospodarstwa. Ta zależność niemalże proporcjonalnego wzrostu pogłowia bydła od wzrostu powierzchni gospodarstwa wiąże się z koniecznością zapewnienia produkcji pasz objętościowych.

Ostatnią analizowaną grupą były gospodarstwa z produkcją wielokierunkową. Ze struktury produkcji wynika, że udział produkcji zwierzęcej i roślinnej w strukturze produkcji ogółem był zbliżony i wynosił około 50%. Gospodarstwa te uprawiały zboża, których udział w powierzchni użytków rolnych wynosił 50-60% oraz produkowały żywiec wieprzowy i mleko. Te obszarowo największe, z powierzchnią użytków rolnych wynoszącą 415 hektarów, sprzedawały rocznie ponad 1300 sztuk tuczników, ponadto utrzymywały 90 krów i 76 sztuk pozostałego bydła. Z kolei gospodarstwa mieszane o małej i średniej skali produkcji nastawione były na uprawę zbóż i chów trzody chlewnej (tab. 3).

Organizacja produkcji, jak i skala produkcji miały duży wpływ na koszty produkcji. W tabeli 4 przedstawiono koszty w zależności od kierunku i skali produkcji. Analiza obejmowała koszty ogółem, koszty bezpośrednie i koszty czynników zewnętrznych przeliczone na hektar użytków rolnych i na 100 zł produkcji. Kosztami, które mają wpływ na wielkość produkcji, są koszty bezpośrednie na hektar użytków rolnych. Wielkość tych kosztów jest miarą intensywności produkcji (Manteuffel, 1979). Wraz ze wzrostem skali produkcji wzrastała intensywność produkcji. Wyjątek stanowiły gospodarstwa polowe, w których intensywność produkcji utrzymywała się na tym samym poziomie, około 2100 zł/ha UR. Ponadto intensywność produkcji w tych gospodarstwach była najmniejsza spośród analizowanych kierunków produkcji. Z kolei największa intensywność produkcji występowała w gospodarstwach trzodowych i wzrastała wraz ze wzrostem skali produkcji. W gospodarstwach o dużej skali produkcji, koszty bezpośrednie na hektar były o 92% wyższe w stosunku do gospodarstw o małej skali. Przyczyną był duży udział pasz z zakupu, których udział w strukturze kosztów wynosił 60-80%. Niska była natomiast intensywność produkcji w gospodarstwach mieszanych, szczególnie w tych o dużej skali produkcji. Miało to niewątpliwie wpływ na produktywność ziemi.

Tabela 3

Organizacja produkcji gospodarstw w zależności od skali produkcji

Wyszczególnienie	J.m.	Skala produkcji		
		mała	średnia	duża
Gospodarstwa polowe				
Pogłowie trzody chlewnej na 100 ha UR	LU	14,11	10,27	3,46
Pogłowie bydła na 100 ha UR	LU	5,28	4,45	2,25
Udział wartości produkcji roślinnej w produkcji ogółem	%	88,77	91,22	94,50
Udział wartości produkcji zbóż w produkcji ogółem	%	37,65	40,89	56,23
Udział wartości produkcji roślin oleistych w produkcji ogółem	%	15,10	17,62	28,04
Udział zbóż w powierzchni UR	%	57,03	55,70	62,86
Gospodarstwa trzodowe				
Pogłowie trzody chlewnej na 100 ha UR ^a	LU	169,18	242,95	350,23
Pogłowie bydła na 100 ha UR	LU	4,65	3,70	1,76
Pogłowie trzody chlewnej	LU	29,82	72,73	183,87
Sprzedż trzody chlewnej w przeliczeniu na tuczniaki	szt.	188	480	1232
Udział wartości produkcji zwierzęcej w produkcji ogółem	%	65,20	69,58	75,94
Udział wartości produkcji żywca wieprzowego w produkcji ogółem	%	65,02	69,58	75,94
Udział zbóż w powierzchni UR	%	79,43	79,61	77,64
Gospodarstwa mleczne				
Pogłowie bydła na 100 ha UR	LU	110,63	120,71	129,65
Pogłowie trzody chlewnej na 100 ha UR	LU	10,77	7,03	2,69
Liczba krów w gospodarstwie	LU	10,86	21,89	44,41
Pogłowie pozostałego bydła	LU	7,63	14,91	26,58
Udział wartości produkcji zwierzęcej w produkcji ogółem	%	72,03	80,05	86,03
Udział wartości produkcji mleka w produkcji ogółem	%	61,67	68,09	75,88
Udział zbóż w powierzchni UR	%	39,83	36,73	32,54
Gospodarstwa mieszane				
Pogłowie trzody chlewnej na 100 ha UR	LU	70,93	73,19	48,99
Pogłowie bydła na 100 ha UR	LU	36,68	22,06	40,39
Liczba krów	LU	2,65	5,37	91,75
Pogłowie pozostałego bydła	LU	6,44	9,10	75,86
Pogłowie trzody chlewnej	LU	17,57	48,02	203,30
Sprzedż trzody chlewnej w przeliczeniu na tuczniaki	szt.	110	317	1362
Udział wartości produkcji roślinnej w produkcji ogółem	%	49,39	49,89	47,92
Udział wartości produkcji zwierzęcej w produkcji ogółem	%	49,82	49,65	51,14
Udział zbóż w powierzchni UR	%	58,88	61,78	49,84

^a Trzoda chlewna w gospodarstwach specjalizujących się w chowie tego gatunku zwierząt była żywiona paszami pochodzącymi z zakupu, więc wskaźnik ten ma tu małe znaczenie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Polskiego FADN.

Syntetyczną miarą kosztów są koszty ogółem na 100 zł produkcji. Tylko w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka tak liczone koszty mały wraz ze wzrostem skali produkcji. W gospodarstwach o dużej skali koszty ogółem w latach 2010-2014 na 100 zł produkcji wynosiły 71,40 zł i były mniejsze o 8% w stosunku do gospodarstw o małej skali produkcji. W pozostałych grupach gospodarstw wzrost skali produkcji skutkował wzrostem kosztów. Szczególnie duży wzrost kosztów występował w gospodarstwach z produkcją wielokierunkową o dużej skali produkcji. Ponoszone przez nie koszty przeliczone na 100 zł wartości produkcji wynosiły 103,67 zł, co z kolei wynikało ze znaczącego wzrostu kosztów czynników zewnętrznych. Gospodarstwa wielokierunkowe miały najwięcej cech przedsiębiorstwa, a mianowicie: w ich nakładach pracy dominowała praca najemna, korzystały w dużym stopniu z kredytów i dzierżawiły dużo ziemi. Koszty zewnętrznych czynników produkcji wynosiły w tych gospodarstwach 23,03 zł/100 zł produkcji (stanowiły 22,2% w kosztach ogółem) i były najwyższe spośród analizowanych gospodarstw. Koszty te mają charakter stały, gospodarstwa nie mogą reagować elastycznie na zmiany koniunktury i mają ograniczone możliwości ich obniżenia. Gospodarstwa wielokierunkowe o dużej skali produkcji miały dużą produkcję zwierzęcą (utrzymywały 168 sztuk bydła, w tym ponad 90 krów) i sprzedawały rocznie 1300 tuczników oraz użytkowały ponad 415 hektarów gruntów. W latach 2010-2014 gospodarstwa te zatrudniały średnio w roku 15 pracowników (AWU), a koszty pracy najemnej wynosiły 676 tys. zł, tj. 19,72 zł/100 zł produkcji. Wysokie koszty pracy, odsetki od kredytów i czynsz dzierżawny miały istotny wpływ na dochody tych gospodarstw (tab. 4 i 5).

Efektywność i konkurencyjność gospodarstw w zależności od kierunku i skali produkcji

Analizowane gospodarstwa różniły się produktywnością materialnych czynników produkcji – ziemi, pracy i kapitału. Najwyższą produktywność osiągały gospodarstwa trzodowe, dotyczyło to zwłaszcza pracy. Podobnie było z produktywnością ziemi, ale przyczyną tego zjawiska był głównie zakup dużych ilości pasz dla zwierząt. Wskaźnik charakteryzujący poprawnie produktywność ziemi w gospodarstwach trzodowych powinien być bowiem skorygowany o wartość tego zakupu⁴. Ponadto efektywność wykorzystania czynników produkcji wzrastała wraz ze wzrostem skali produkcji. Wyjątkiem była produktywność ziemi w gospodarstwach polowych, w których wartość produkcji z hektara w gospodarstwach o dużej skali produkcji (o powierzchni ponad 200 hektarów) była mniejsza o 9% w stosunku do gospodarstw o małej skali produkcji. Szczególnie wysoką produkcję z hektara osiągnęły gospodarstwa trzodowe o dużej skali (ponad 16 tys. zł), a wynikało to ze wspomnianego wyżej zakupu pasz dla zwierząt oraz krótkiego cyklu produkcyjnego. Pomimo wysokiej produkcji z hektara dochody tych gospodarstw

⁴ Wskaźnik produktywności ziemi należałoby liczyć jako relację wartości produkcji netto (wartość produkcji pomniejszona o koszty zakupu produktów pochodzenia rolniczego, tj. pasz, nasion, inwentarza żywego do chowu itd.) do powierzchni użytków rolnych.

były zbliżone do dochodów gospodarstw mlecznych, w których produkcja z hektara była znacznie mniejsza, ale także znacznie mniejsze były koszty produkcji. Gospodarstwa trzodowe o dużej skali produkcji uzyskały porównywalny dochód z gospodarstwami specjalizującymi się w produkcji mleka. Dochód ten osiągnięty był przy znacznie większej (2,7 razy) obsadzie zwierząt. Wynika to z ukształtowanych na rynku relacji cenowo-kosztowych, które w warunkach takiej samej obsady zwierząt gwarantowały wyższy dochód w gospodarstwach wyspecjalizowanych w produkcji mleka (Czyżewski i Smędzik-Ambroży, 2013).

Tabela 4

Koszty produkcji gospodarstw w zależności od skali produkcji

Wyszczególnienie	J.m.	Skala produkcji		
		mała	średnia	duża
----- Gospodarstwa polowe -----				
Koszty bezpośrednie na hektar UR	zł	2 179	2 185	2 138
Koszty ogółem na 100 zł wartości produkcji	zł	76,77	79,66	83,01
w tym koszty: czynników zewnętrznych	zł	6,41	7,88	12,86
wynagrodzeń	zł	3,48	2,99	6,73
Udział kosztów czynników zewnętrznych w kosztach ogółem	%	8,35	9,90	15,49
Udział wynagrodzeń w kosztach ogółem	%	4,53	3,75	8,11
----- Gospodarstwa trzodowe -----				
Koszty bezpośrednie na hektar UR	zł	5 521	7 544	10 582
Koszty ogółem na 100 zł wartości produkcji	zł	81,36	80,40	83,25
w tym koszty: czynników zewnętrznych	zł	1,94	1,74	3,18
wynagrodzeń	zł	0,16	0,49	1,55
Udział kosztów czynników zewnętrznych w kosztach ogółem	%	2,38	2,17	3,82
Udział wynagrodzeń w kosztach ogółem	%	0,20	0,61	1,86
----- Gospodarstwa mleczne -----				
Koszty bezpośrednie na hektar UR	zł	2 412	3 205	4 344
Koszty ogółem na 100 zł wartości produkcji	zł	77,55	73,35	71,40
w tym koszty: czynników zewnętrznych	zł	2,08	3,25	4,37
wynagrodzeń	zł	0,78	0,58	1,80
Udział kosztów czynników zewnętrznych w kosztach ogółem	%	2,68	4,43	6,12
Udział wynagrodzeń w kosztach ogółem	%	1,00	0,80	2,52
----- Gospodarstwa mieszane -----				
Koszty bezpośrednie na hektar UR	zł	3 425	3 702	3 985
Koszty ogółem na 100 zł wartości produkcji	zł	80,69	83,92	103,67
w tym koszty: czynników zewnętrznych	zł	3,39	5,29	23,03
wynagrodzeń	zł	1,05	1,61	19,72
Udział kosztów czynników zewnętrznych w kosztach ogółem	%	4,20	6,30	22,22
Udział wynagrodzeń w kosztach ogółem	%	1,30	1,92	19,02

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Polskiego FADN.

Opłacalność produkcji mierzy się relacją wartości produkcji do poniesionych kosztów. W gospodarstwach trzodowych opłacalność ta była na zbliżonym poziomie niezależnie od skali produkcji i wynosiła około 120%. Najwyższą i rosnącą opłacalność produkcji wraz ze wzrostem skali miały gospodarstwa mleczne, co znajduje potwierdzenie w opracowaniu Czyżewskiego i Smędzika-Ambrożego (2013). Z kolei w gospodarstwach polowych i z produkcją mieszaną, wzrost skali produkcji powodował spadek opłacalności. Najniższą opłacalność – 96,5% miały gospodarstwa mieszane o dużej skali produkcji, w których koszty produkcji przewyższyły wartość produkcji. Gospodarstwa te osiągnęły dochód tylko dzięki dopłatom bezpośrednim, a udział dopłat w dochodzie wynosił 167,9%.

We wszystkich gospodarstwach wraz ze wzrostem skali produkcji następował wzrost dochodów (tab. 5). Niewielkie różnice dochodów z gospodarstwa, jak i w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną z rodziny (FWU) występowały między gospodarstwami trzodowymi oraz mlecznymi. Z kolei największe zróżnicowanie dochodów było w gospodarstwach polowych i z produkcją mieszaną. Gospodarstwa polowe o dużej skali osiągnęły najwyższy dochód spośród analizowanych grup gospodarstw – około 479 tys. zł. Natomiast gospodarstwa mieszane o dużej skali, obszarowo znacznie większe od polowych (415 ha), miały dochody mniejsze o 37%. Najważniejszą przyczyną takiego stanu rzeczy było niedostateczne dostosowanie organizacji produkcji do potencjału produkcyjnego. Duża produkcja zwierzęca (gospodarstwa te utrzymywały w latach 2010-2014 średnio 167,6 LU bydła oraz 203,3 LU trzody chlewnej), wymagała dużych nakładów pracy najemnej i skutkowała wysokimi kosztami, czemu jednak nie towarzyszyła dostatecznie duża produktywność ziemi. Wartość produkcji z hektara była o 20% mniejsza w porównaniu na przykład z gospodarstwami mlecznymi. Podstawową tego przyczyną była mniejsza intensywność produkcji (tab. 4). Pomimo dobrych wyników produkcyjnych efekty ekonomiczne nie były więc najlepsze. Duża powierzchnia użytkowych gruntów, zróżnicowana struktura produkcji, duża skala produkcji zwierzęcej i małe zasoby pracy własnej skutkowały koniecznością dodatkowego zatrudnienia. Niestety wzrost zatrudnienia i wysokie koszty pracy nie przekładały się w dostatecznym stopniu na efekty ekonomiczne. Przyczyną mogły być kłopoty związane z nadzorem pracowników najemnych. Podobne zjawisko, choć na znacznie mniejszą skalę, odnotowano w dużych gospodarstwach polowych.

Tabela 5

Efektywność gospodarstw w zależności od skali produkcji

Wyszczególnienie	J.m.	Skala produkcji		
		mała	średnia	duża
Gospodarstwa polowe				
Dochód z gospodarstwa rolnego	zł	72 656	170 462	478 909
Dochód na osobę pełnozatrudnioną rodziny	zł/FWU	49 914	106 593	198 123
Dochodowość ziemi – dochód na ha UR	zł	2 584	2 502	2 006
Produktywność ziemi – wartość produkcji na ha UR	zł	6 064	5 788	5 526
Wartość produkcji na 100 zł aktywów ogółem	zł	14,61	14,47	22,49
Wydajność pracy – wartość produkcji na AWU	zł	94 988	170 144	322 432
Opłacalność produkcji – (produkcja/koszty) x 100	%	130,26	125,54	120,47
Udział dopłat w dochodzie z gospodarstwa	%	47,40	50,87	53,98
Gospodarstwa trzodowe				
Dochód z gospodarstwa rolnego	zł	50 549	109 520	209 765
Dochód na osobę pełnozatrudnioną rodziny	zł/FWU	30 783	59 608	113 866
Dochodowość ziemi – dochód na ha UR	zł	2 900	3 658	3 996
Produktywność ziemi – wartość produkcji na ha UR ^a	zł	9 678	12 535	16 825
Produkcja na 100 zł aktywów ogółem	zł	23,06	26,88	32,83
Wydajność pracy – produkcja na AWU	zł	101 800	193 021	363 524
Opłacalność produkcji – (produkcja/koszty) x 100	%	122,92	124,39	120,12
Udział dopłat w dochodzie z gospodarstwa	%	39,21	29,82	26,00
Gospodarstwa mieszane				
Dochód z gospodarstwa rolnego	zł	42 877	97 437	224 122
Dochód na osobę pełnozatrudnioną rodziny	zł/FWU	24 625	51 437	104 721
Dochodowość ziemi – dochód na ha UR	zł	2 566	3 196	4 094
Produktywność ziemi – produkcja na ha UR	zł	6 149	7 889	10 417
Produkcja na 100 zł aktywów ogółem	zł	14,94	18,56	23,55
Wydajność pracy – produkcja na AWU	zł	57 271	121 821	214 225
Opłacalność produkcji – (produkcja/koszty) x 100	%	128,94	136,33	140,07
Udział dopłat w dochodzie z gospodarstwa	%	46,91	33,27	24,77
Gospodarstwa mieszane				
Dochód z gospodarstwa rolnego	zł	63 227	150 895	302 030
Dochód na osobę pełnozatrudnioną rodziny	zł/FWU	37 724	79 152	190 277
Dochodowość ziemi – dochód na ha UR	zł	2 553	2 300	728
Produktywność ziemi – produkcja na ha UR	zł	7 137	7 109	8 263
Produkcja na 100 zł aktywów ogółem	zł	16,81	19,43	39,13
Wydajność pracy – produkcja na AWU	zł	99 166	203 769	214 297
Opłacalność produkcji – (produkcja/koszty) x 100	%	123,92	119,17	96,46
Udział dopłat w dochodzie z gospodarstwa	%	47,19	49,39	167,95

^a Należy ostrożnie interpretować ten wskaźnik. Jest on wyraźnie zawyżony, ponieważ gospodarstwa specjalizujące się w chowie trzody chlewnej kupowały duże ilości pasz treściwych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Polskiego FADN.

Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej duży wpływ na dochody polskich gospodarstw rolnych miały dopłaty bezpośrednie (Goraj, 2010; Józwiak, 2014). W analizowanych gospodarstwach udział dopłat był wyraźnie zróżnicowany. W gospodarstwach trzodowych i mlecznych udział dopłat malał wraz ze wzrostem skali produkcji, w gospodarstwach o dużej skali produkcji wynosił 25-26%. Z kolei udział dopłat w gospodarstwach nastawionych na produkcję roślinną był większy i wraz ze wzrostem skali produkcji nieznacznie wzrastał – w gospodarstwach o dużej skali wynosił około 54%. W gospodarstwach wielokierunkowych o małej i średniej skali produkcji udział dopłat w dochodzie był zbliżony do udziału w gospodarstwach polowych (tab. 5). Natomiast gospodarstwa o dużej skali osiągnęły dochód tylko dzięki dopłatom.

Częstkowe wskaźniki produktywności i dochodowości nie wystarczają do pełnej oceny zdolności konkurencyjnej badanych gospodarstw, rozumianej jako ich zdolność do rozwoju. Potencjał konkurencyjny gospodarstw określono, wykorzystując następujące wskaźniki: dochód z zarządzania, wskaźnik konkurencyjności (Wk), parytet dochodowy A2, wskaźnik przyrostu środków trwałych oraz wartość inwestycji netto zrealizowanych w latach 2010-2014. Z danych przedstawionych w tabeli 6 wynika, że ujemny dochód z zarządzania uzyskały gospodarstwa trzodowe i mleczne o małej skali produkcji oraz gospodarstwa wielokierunkowe o dużej skali produkcji. Wskaźnik konkurencyjności $Wk \Rightarrow 2$, wskazujący na zdolność konkurencyjną, osiągnęły gospodarstwa mleczne i roślinne o dużej skali produkcji. Z kolei w gospodarstwach mieszanych o dużej skali produkcji wskaźnik konkurencyjności wynosił 0,98, co świadczy o niepełnym pokryciu kosztów własnych czynników produkcji. Pomimo tego gospodarstwa te poniosły w latach 2010-2014 duże wydatki inwestycyjne na poziomie 1134 tys. zł. Wyższe były tylko w gospodarstwach polowych o dużej skali produkcji (tab. 6), są to więc gospodarstwa rozwojowe.

W pozostałych gospodarstwach wskaźnik konkurencyjności wynosił $1 < 2$, były one zatem zdolne do konkurencji. Parytet dochodowy A2 osiągnęły wszystkie gospodarstwa z wyjątkiem gospodarstw mlecznych o małej skali produkcji. Oznacza to, że potencjalna opłata pracy gospodarstw badanych w latach 2010-2014 była wyższa niż wynagrodzenie w gospodarce narodowej. Wraz ze wzrostem skali produkcji wzrastał stopień pokrycia kosztów pracy własnej – najwyższy wskaźnik A2 osiągnęły gospodarstwa polowe o dużej skali produkcji. W gospodarstwach tych dochód na jednostkę pracy własnej (FWU) był dwunastokrotnie większy niż wynagrodzenie w gospodarce narodowej (tab. 6).

Tabela 6

Konkurencyjność gospodarstw w zależności od skali produkcji

Wyszczególnienie	J.m.	Skala produkcji		
		mała	średnia	duża
Gospodarstwa polowe				
Dochód z zarządzania	zł/gosp.	13 141	72 236	274 722
Wskaźnik konkurencyjności	krotność	1,22	1,74	2,43
Parytet dochodowy A2	%	177,28	378,20	1 195,41
Wskaźnik przyrostu środków trwałych	%	0,56	3,18	5,11
Inwestycje netto w latach 2010-2014	zł/gosp.	54 269	453 105	1 381 703
Gospodarstwa trzodowe				
Dochód z zarządzania	zł/gosp.	-5 783	32 848	83 531
Wskaźnik konkurencyjności	krotność	0,89	1,43	1,66
Parytet dochodowy A2	%	100,63	212,23	404,20
Wskaźnik przyrostu środków trwałych	%	0,70	0,75	2,15
Inwestycje netto w latach 2010-2014	zł/gosp.	4 215	45 538	248 346
Gospodarstwa mleczne				
Dochód z zarządzania	zł/gosp.	-2 528	27 774	126 891
Wskaźnik konkurencyjności	krotność	1,00	1,40	2,18
Parytet dochodowy A2	%	88,05	182,71	391,80
Wskaźnik przyrostu środków trwałych	%	-0,67	3,24	3,97
Inwestycje netto w latach 2010-2014	zł/gosp.	-20 382	185 984	425 198
Gospodarstwa mieszane				
Dochód z zarządzania	zł/gosp.	7 121	51 470	-5 735
Wskaźnik konkurencyjności	krotność	1,16	1,68	0,98
Parytet dochodowy A2	%	134,20	277,06	828,20
Wskaźnik przyrostu środków trwałych	%	0,72	2,26	3,71
Inwestycje netto w latach 2010-2014	zł/gosp.	33 189	238 527	1 134 309

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Polskiego FADN.

O rozwoju gospodarstw decydują bieżące dochody, ale także wielkość nakładów inwestycyjnych, jakie ponoszą gospodarstwa na odtworzenie, powiększenie i unowocześnienie majątku trwałego (Czubak i Sadowski, 2014; Grzelak, 2015; Józwiak, 2012). Wraz ze wzrostem skali produkcji wzrastała wielkość nakładów inwestycyjnych. Gospodarstwa o małej skali produkcji nastawione na produkcję mleka miały w latach 2010-2014 ujemną wartość inwestycji netto (gospodarstwa mleczne) lub wartość ta była na poziomie reprodukcji prostej (gospodarstwa trzodowe). Można dodać, że były to gospodarstwa obszarowo najmniejsze (16 ha UR). Wyraźny wzrost nakładów inwestycyjnych miał

miejsce dopiero w gospodarstwach o dużej skali produkcji. Największe nakłady inwestycyjne poniosły gospodarstwa polowe i mieszane o dużej skali produkcji, a ich wydatki na ten cel przekroczyły w latach 2010-2014 milion złotych. W gospodarstwach polowych o dużej skali produkcji przyrost wartości środków trwałych był największy (wzrost o 5,11%). Gospodarstwa mleczne i trzodowe o dużej skali produkcji były obszarowo zbliżone, jednak gospodarstwa mleczne zrealizowały w latach 2010-2014 inwestycje netto o wartości 425 tys. zł, tj. o 71% więcej niż gospodarstwa trzodowe. Na podstawie tych dwóch grup gospodarstw widać, że dopiero 30-hektarowe gospodarstwa stwarzały możliwości rozwoju – dodatni dochód z zarządzania i przyrost wartości majątku.

Podsumowanie i wnioski

Na podstawie literatury wiadomo, że województwo kujawsko-pomorskie wyróżniało się w pierwszych kilkunastu latach bieżącego wieku na tle innych województw wyjątkowo dużymi cenami gruntów ornych i bardzo intensywnym wykorzystaniem środków z programów Wspólnej Polityki Rolnej przeznaczanych na modernizację gospodarstw rolnych. Świadczy to o wysokim poziomie rozwoju rolnictwa tej części naszego kraju i dużej jego dynamice. W celu wskazania ważnej grupy przyczyn tej sytuacji w artykule przedstawiono charakterystykę typowych gospodarstw tego województwa, z podkreśleniem ich efektywności oraz konkurencyjności. W tym celu wykorzystano wyniki monitoringu Polskiego FADN, obejmujące gospodarstwa prowadzące nieprzerwanie rachunkowość w latach 2010-2014.

Analizowano gospodarstwa rolne nastawione na produkcję roślinną (polowe), chów trzody chlewnej (trzodowe), produkcję mleka (mleczne) i te z produkcją wielostronną (gospodarstwa mieszane), a każdą z tych grup podzielono na trzy podgrupy różniące się wielkością. Sformułowane wnioski odnoszą się do warunków pogodowych, cenowych i określonych polityką rolną, a głównie stawkami dopłat i ich degresją w zależności od wielkości gospodarstw, które istniały w latach objętych badaniami.

- Stwierdzono, że efektywność produkcji (mierzona kosztami ogółem na jednostkę wartości pozyskanej produkcji) wykazywała powiązania z trzema najważniejszymi podstawami konkurencyjności gospodarstw rolnych, to jest rodzajem reprodukcji posiadanego majątku produkcyjnego, skalą prowadzonej produkcji rolniczej i wielkością parytetu dochodowego.
- Analiza wykazała następujące najważniejsze relacje:
  - Gospodarstwa o małej skali produkcji (polowe i mieszane o średniej powierzchni użytków rolnych wynoszącej niespełna 30 ha, trzodowe liczące średnio około 30 LU zwierząt tego gatunku i mleczne ze stadem liczącym około 11 krów) cechował zbliżony do parytetowego poziom dochodu osób z rodziny pracujących w gospodarstwie, spadek lub niewielki wzrost wartości środków trwałych i znikomy stopień zdolności konkurencyjnej albo nawet jej brak.

- W gospodarstwach o średniej skali produkcji (polowych i mieszanych o średniej powierzchni użytków rolnych wynoszącej niespełna 70 ha, trzodowych liczących średnio 73 LU zwierząt tego gatunku i mlecznych ze stadem liczącym średnio 22 krowy) dochód osób z rodziny pracujących w gospodarstwie był większy o 83-278% od dochodu parytetowego. Cechował je niewielki stopień reprodukcji rozszerzonej posiadanego majątku, a osiągnany przez nie poziom konkurencyjności można nazwać zdolnością konkurencyjną.
- Gospodarstwa duże (polowe i mieszane o średniej powierzchni użytków rolnych co najmniej 239 ha, trzodowe liczące średnio około 184 LU zwierząt tego gatunku i mleczne ze stadem liczącym średnio 44 krowy) charakteryzowały się dochodem osób z rodziny pracujących w gospodarstwie większym co najmniej o 292% od dochodu parytetowego i relatywnie dużym stopniem reprodukcji rozszerzonej posiadanego majątku. Gospodarstwa polowe i mleczne wyróżniały się pełną zdolnością konkurencyjną mierzoną wskaźnikiem konkurencyjności. Oceny takiej nie można natomiast odnieść do dużych gospodarstw trzodowych i z produkcją mieszaną.
- Poziom konkurencyjności gospodarstw trzodowych, mierzony wskaźnikiem konkurencyjności, wskazywał nie na pełną konkurencyjność, lecz na zdolność konkurencyjną. Różnił się więc relatywnie niewiele od oceny odnoszącej się do gospodarstw polowych i mlecznych. Szczególnie dużą niespójność w ocenie stopnia konkurencyjności dużych gospodarstw przy użyciu wskaźnika konkurencyjności dostrzeżono w przypadku tych z produkcją mieszaną. Wyraźnie ponadparytetowy dochód rolniczy przypadający na jednostkę nakładów pracy własnej i duży poziom reprodukcji majątku produkcyjnego świadczył o ich pełnej konkurencyjności. W tej sytuacji wielkość wskaźnika powinna więc przekraczać „2”, a była nieco mniejsza od jedności. Przyczyna tego zjawiska tkwiła zapewne w strukturze zatrudnienia. Gospodarstwa te charakteryzował bowiem wyjątkowo duży udział nakładów pracy najemnej, bo około 92% w łącznych nakładach tego czynnika produkcji, podczas gdy w trzech pozostałych grupach gospodarstw dużych analogiczny wskaźnik wynosił co najwyżej 65%. W rezultacie jedna osoba z rodziny posiadacza pracowała w gospodarstwie i jednocześnie nadzorowała pracę kilkunastu pracowników najemnych. Osoba nadzorująca miała najprawdopodobniej z tym kłopoty, ze względu na dużą powierzchnię użytkowanych gruntów i zróżnicowaną strukturę produkcji. Koszty produkcji przewyższały zatem nieco wartość produkcji, więc cały dochód tych gospodarstw miał swoje źródło w dopłatach bezpośrednich. Dochód ten po przeliczeniu na jedną pełnozatrudnioną osobę z rodziny posiadacza gospodarstwa był jednak na tyle duży (przewyższał ponad ośmiokrotnie dochód parytetowy), że umożliwiał inwestowanie w gospodarstwo.
- Gospodarstwa wszystkich analizowanych grup korzystały w niewielkim stopniu z obcego kapitału. Udział kapitału obcego w pasywach wynosił bowiem co najwyżej około 19%.

- Reasumując, można stwierdzić, że wyjątkowość rolnictwa województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2010-2014 wynikała z istnienia dużej grupy doskonale prosperujących gospodarstw o średniej i dużej skali produkcji, których posiadacze podejmowali ostrożnie decyzje inwestycyjne. Przyjmując na podstawie przeprowadzonych analiz, że gospodarstwa te niezależnie od kierunku produkcji liczyły 30 i więcej ha użytków rolnych, ich odsetek w województwie w 2013 roku oszacowano na 8,7%, a udział posiadanych przez nie użytków rolnych na 55,0%, podczas gdy w skali kraju analogiczne wskaźniki wynosiły odpowiednio 4,9% i 35,5% (*Charakterystyka...*, 2014). Korzystniejszymi oboma wskaźnikami od tych w województwie kujawsko-pomorskim wyróżniało się tylko województwo zachodniopomorskie.
- Z wyżej sformułowanych wniosków wynikają dwa wnioski natury ogólniejszej:
  - Wskaźnik konkurencyjności powinien być zmodyfikowany tak, by nie pozostawał w sprzeczności z innymi sposobami oceny poziomu konkurencyjności gospodarstw rolnych.
  - W większych gospodarstwach rolnych będących w posiadaniu osób fizycznych istnieje najprawdopodobniej kwestia optymalnej wielkości gospodarstw. Dążenie do wzrostu skali produkcji ma swoje granice. Przeprowadzone w artykule analizy wskazują, że mogą one być wyznaczone ograniczonymi możliwościami zarządzania.

Bibliografia:

- Czyżewski, A., Smędzik-Ambrozy, K. (2013). *Intensywne rolnictwo w procesach specjalizacji i dywersyfikacji produkcji rolnej. Ujęcie regionalne i lokalne*. Warszawa: PWN.
- Czubak, W., Sadowski, A. (2014). Wpływ modernizacji wspieranych funduszami UE na zmiany sytuacji majątkowej gospodarstw rolnych w Polsce. *Journal of Agribusiness and Rural Development* 2(32), s. 45-46.
- Goraj, L. (2010). Ocena uzależnienia dochodów gospodarstw rolnych od płatności bezpośrednich w państwach członkowskich Unii Europejskiej na podstawie wyników FADN. W: A. Grzelak i A. Sapa (red.), *Agroekonomia w warunkach rynkowych, Problemy i wyzwania* (s. 303-314). Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Grzelak, A. (2015). Determinanty zasobowe procesów reprodukcji majątku gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość rolną (FADN). *Roczniki Naukowe SERiA*, t. XVII, z. 2, s. 69-74.
- GUS (2014). *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.* Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa, s. 198-199.
- Józwiak, W., Mirkowska, Z. (2009). Zdolność konkurencyjna polskich gospodarstw rolnych w zestawieniu z gospodarstwami niemieckimi i węgierskimi. W: W. Józwiak (red.), *Sytuacja ekonomiczna, efektywność funkcjonowania i konkurencyjność polskich gospodarstw rolnych osób fizycznych*. Program Wieloletni 2005-2009, nr 132 (s. 51-90). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Józwiak, W. (2012). *Polskie rolnictwo i gospodarstwa rolne w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku*, Program Wieloletni 2011-2014, nr 53, Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Józwiak, W. (red.). (2014). *Efektywność, koszty produkcji i konkurencyjność polskich gospodarstw rolnych obecnie i w perspektywie średnio- i długoterminowej*. Program Wieloletni 2011-2014, nr 144. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Kleinhanss, W. (2015). Konkurencyjność głównych typów gospodarstw rolnych w Niemczech. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 1(342), s. 25-27. DOI: 10.5604/00441600.1146869.
- Kowalski, Z. (1993). Skala a efektywność gospodarowania w rolnictwie (w świetle teorii funkcji produkcji). *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 1-2(234-235), s. 52-61.
- Manteuffel, R. (1979). *Ekonomika i organizacja gospodarstwa rolniczego*. Warszawa: PWRiL.
- Mirkowska, Z., Ziętara, W. (2015). Sytuacja ekonomiczna i efektywność polskich gospodarstw trzodowych. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 1(342), s. 42-54. DOI: 10.5604/00441600.1147843.
- Pietrzykowski, R., Wicki, L. (2011). Regionalne zróżnicowanie wykorzystania środków z programów Wspólnej Polityki Rolnej na modernizację rolnictwa. *Roczniki Nauk Rolniczych*, seria G, t. 98, z. 4, s. 12-19.
- Runowski, H. (1994). *Koncentracja produkcji zwierzęcej*. Warszawa: Fundacja Rozwoju SGGW.
- Skarżyńska, A. (2011). Skala produkcji rolniczych działalności produkcyjnych a ich opłacalność. *Roczniki Nauk Rolniczych*, seria G, t. 98, z. 1, s. 7-21.
- Zegar, J.St. (red.). (2003). *Zróżnicowanie regionalne rolnictwa*. Warszawa: GUS.
- Ziętara, W., Adamski, M. (2014). Skala produkcji, efektywność i konkurencyjność polskich gospodarstw wyspecjalizowanych w produkcji mleka. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 1(338), s. 97-115.
- Ziętara, W., Zieliński, M. (2016). Polskie gospodarstwa roślinne na tle gospodarstw wybranych krajów. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 2(347), s. 73-95. DOI: 10.5604/00441600.1203343.

ROMAN SASS

Kujawsko-Pomorski Agricultural Advisory Centre
in Minikowo

COMPETITIVENESS OF FARMS IN KUJAWSKO-POMORSKIE VOIVODESHIP DEPENDING ON THE DIRECTION AND SCALE OF PRODUCTION

Abstract

The Kujawsko-Pomorskie Voivodeship is characterised against the others with a very high land price and intensity of use of resources from the Common Agricultural Policy programmes. To indicate the reasons for this situation, the assessment in this paper covered typical farms from the voivodeship which in 2010-2014 were covered by FADN monitoring. It was stated that the uniqueness of agriculture in the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship consists in a relatively high share of perfectly functioning farms with medium- and large-scale production, whose owners took up cautious investment decisions. The share of such farms in the voivodeship was found to amount to 8.7% and the share of UAA owned by them – 55%, while similar indices for the country were: 4.9% and 35.5%, respectively. Both these indices had better values in Poland only in the Zachodniopomorskie Voivodeship.

Keywords: production direction, farm specialisation, production scale, efficiency and competitiveness of farms.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 20.06.2017.